

עמנואל קופלביץ (עורך ומתרגם), עולמו של הנביא מוחמד – חברה ודת על-פי החדית', מתוך אוסף המסורות של אל-בוח'ארי, ירושלים: כרמל, 2011, 359 עמ'.

קובץ המסורות של אל-בוח'ארי, סַחִיח אל-בַּח'ארי, הוא מהחשובים שבאוספי מסורות ההלכה המוסלמית. אל-בוח'ארי היה איש המאה התשיעית (מת 870) וידוע שמיינ את המסורות שעמדו לפניו על פי כללים נוקשים (המסורת מספרת שאסף במסעותיו 300,000 מסורות, ומהן בחר שבעת אלפים בלבד, ובהן מספר רב ביותר של מסורות שתוכנן זהה, ואם כך, יש למעשה רק שלושת אלפים מסורות שונות). לפיכך, נהפך סַחִיח אל-בוח'ארי למקור ראשון במעלה לתורה שבעל-פה. בכותרות שנתן לכל פרק באוסף נהג אל-בוח'ארי להביע את דעתו, והיא הפכה לא פעם לפסק הלכה. הספר הנערץ הגיע לדרגת חשיבות שאינה נופלת מהקוראן, דבר האל, והיו תקופות שבהן חיילים נשבעו שבועת אמונים עליו. גם קברו של אל-בוח'ארי נעשה לאתר עליה לרגל.

לפיכך, בחירתו של קופלביץ לפתוח צוהר בפני קוראי העברית אל עולם ההלכה המוסלמית בתרגום הקובץ הזה דווקא, היא בחירה מדויקת ונכונה, גם אם השם שהוענק לספר, עולמו של הנביא מוחמד, כוללני מדי ומטעה במידת מה. הספר מחולק לשני חלקים: חלקו הראשון הוא מבוא ארוך ומפורט על תולדות האסלאם ועל מקומו של החדית' בהתפתחותו. ובחלקו השני תרגום של מבחר חֲדִית'ים – קטעים מתוך ספרות התורה שבעל-פה.

מטרתו המוגדרת של המבוא היא להאיר את עיני הקוראים שאינם מצויים כלל בתהליכי התהוותו של החֲדִית' ובמקומו במסורת המוסלמית ובחקר האסלאם. ברם, ההקדמה מתחילה בימיו הראשונים של האסלאם, עת הופיע מוחמד במכה ועמו בשורה חדשה, ובהמשך מתארת גם את החברה הערבית טרם הופעתו. המידע בסיסי ביותר, משל עסקינן בקורא שאינו יודע מאומה על האסלאם. בשל רוחב היריעה, הסקירה שטחית מצד אחד, למשל, באזכור חמש מצוות היסוד, ונוטה להעמקה במקומות אחרים, כגון בתיאור הרקע לפעולתו של מוחמד בימיו הראשונים. גם חלוקת ההקדמה לפרקי משנה אינה חד-משמעית, שכן בסעיף ב', המכונה 'התהוות החדית'', נמשך תיאור ימי האסלאם הראשונים והתגבשות שליחותו של מוחמד.

בהמשכה נעה ההקדמה בין סיכום כללי לדיון מדעי. מחד גיסא, יש בה סקירה שטחית הפונה לכאורה לקהל הרחב – למשל, ההסבר למונח 'אֶסְנַאד' אגב הזכרת מחנות קייץ וסנאדות – ומאידך גיסא, נזכרות בה מחלוקות בין כמה חוקרים ויש בה לא מעט הפניות מדויקות למראי מקום מספרות הפרשנות המוסלמית, כנהוג בכתיבת חיבור מדעי. עובדה בולטת נוספת היא רשימת החוקרים שהכותב מזכיר. גולדציהר, שאכט ואחרים, אכן היו מראשוני חוקרי האסלאם וספרות החדית', אך מאז שהם

הפסיקו לכתוב נתפרסמו מחקרים רבים ביותר, שבהיותם מבוססים על חומר שלא היה זמין לחוקרים הראשונים, יש להם תובנות חשובות ועקרונות על סוגה זו. בלי ציון המחקרים בני ימינו, לוקה היבט זה בחסר. נראה אפוא שהיה מקום לבחור בין הקדמה מדעית על פי כל הכללים הנקוטים בכתיבת חיבור מדעי, לבין תיאור בסיסי המיועד למי שנכנסים לאוהלה של דת האסלאם ותרבותה בפעם הראשונה. השילוב בין השניים הוא בבחינת 'תפסת מרובה – לא תפסת'.

בתיאור חיי אל-בוח'ארי וספרו (סעיף ח' בהקדמה) היה אפשר, אולי, לוותר על המספרים הרבים, שמקצתם בוודאי אינם מדויקים, ולעטר את סיפור חייו בציטוטים מפיו. ציטוטים המובאים אף הם בצורת חידית'ים מהווים רקע הולם ליצירת חייו, למשל: 'אמר אל-בַּח'ארי: לא כללתי בספרי ולו חידית' אחד, בטרם היטהרתי וביצעתי שתי רַפְעוֹת (חלק מהתפילה)', או: 'נאמר עליו כי ניחן בשלוש תכונות ייחודיות: היה ממעט לדבר ומעולם לא חמד את אשר בידי זולתו ולא עסק בעניני דיומא, אלא כל מעייניו היו בחידית' בלבד.¹

המהדורות שמהן תורגמו הקטעים מספרו של אל-בוח'ארי מיושנות, והיה ראוי להיעזר במהדורות מעודכנות יותר, המלוות בדרך כלל בפרשנות מאירת עיניים. בין היתר, בעת עריכת המהדורות הקדומות עדיין היו ספרים רבים בכתבי יד בלבד, והמוציאים לאור לא יכלו להסתייע בהם, בעיקר במקומות שבהם פענוח כתב היד לא היה ברור. למשל, ספרו של אַבְן חַגְ'ר אל-עַסְקַלַאנִי, פְּתַח אל-בַּארי: שַׁרַח סַחִיח אל-בַּח'ארי, המוקדש להסבר סַחִיח אל-בוח'ארי יצא לאור בלבנון בשנת 1992 בשלושה עשר כרכים, והוא כלי עזר חשוב מאין כמוהו להבנת החידית'ים, שפעמים רבות אינם חד־משמעיים בתוכם. ספרות פרשנות רחבת היקף הממשיכה להתפרסם גם בימינו, היא עדות לכך שדבריו של אל-בוח'ארי, שמן הסתם הובנו על ידי בני דורו, זקוקים כיום להסברים ופרשנויות, ולא פעם רב בהם הנסתר על הנגלה. נראה כי כל היצירות המאוחרות הללו לא עמדו לנגד עיני המתרגמים השונים.

אמנם ההיבטים החזותיים משניים לענייננו, ועם זאת, ייתכן ששמירה על המבנה המקורי של ספרו של אל-בוח'ארי ועל האופן בו הוא ערך את החיבור וסידר את החידית'ים השונים, כפי שהוא מתואר בהקדמה לספר, הייתה מסייעת לקוראים שאינם מצויים בספרות ההלכה המוסלמית להבין את מהותה ולרדת לעומקה ביתר קלות. עריכת התרגום לעברית אינה מביאה בחשבון כלל את החלוקה המקורית לנושאים ותת-נושאים, כפי שעשה זאת אל-בוח'ארי במקור (חלוקה הנשמרת גם באוספי חידית' חשובים אחרים), ולעתים נוצר הרושם שזהו לקט של נרטיבים ואנקדוטות סיפוריות, ולא ספר הלכה ראשון במעלה.

עם זאת, אפשר לבור מתוך ההקדמה של קופלביץ את עיקרי הדברים למען הקוראים המעוניינים בטעימה קצרה מספרות זו, שכן החדית'ים שנבחרו מתורגמים למופת. כאן בא לידי ביטוי כישרונו המוכח של המתרגם. הוא השכיל לתרגם את הקטעים תרגום מופתי ואף לשמור על הרובד הסגנוני של שפת המקור. לדוגמה, בחדית' מס' 119 מדובר על מצוות העלייה לרגל. המתרגם שומר על הסגנון המקורי וכותב: 'אין להדק את האוכפים אלא לשלושה מסגדים' ובסוגריים מרחיב שהכוונה היא לאוכפי בהמות הרכיבה שמכינים לקראת עלייה לרגל. ההערות הנלוות לכל חדית' מאירות עיניים ומסייעות להבהיר גם במקרים שבהם הקטע מעורפל או מקוטע. כך, למשל, בחדית' 362 מסופר שהנביא ראה במחרשה כלי לא ראוי, והמחבר מבהיר שמקור החדית' הזה הוא במחלוקת עתיקת היום בין הנוודים ליושבי הקבע. המתרגם מביא את ההקשר ההלכתי, אם יש בכך צורך, ומקשר את החדית' לפסק ההלכה שבא בעקבותיו. למשל, בחדית' 242 מסופר על חובת העזרה לבן המשפחה, גם אם חטא. בכך מתבהר לקורא תהליך התגבשותה של התורה שבעל-פה באסלאם, ומטרתה – לספק מענה לקושיות שהתגלו בכל תחומי החיים לאחר מות מוחמד. המבחר מעניין ומגוון, והלקט משקף נאמנה את גישתו, את דרכו הזהירה והביקורתית, את תחומי התעניינותו של אל-בוּח'ארי, ואת ספרות החדית' בכלל. אין זה עניין של מה בכך – מתוך שלושת אלפים חדית'ים שונים (ועוד כארבעת אלפים גרסאות החוזרות על תוכנם של אלו), הבחירה אינה קלה, והמתרגם השכיל לברור נושאים מרתקים, שיעניינו ללא ספק גם את הקוראים המתעניינים בהשוואה בין דתות, בעיקר בין הדתות המונותאיסטיות. בקובץ מובאים חדית'ים העוסקים בעיקרי האמונה ובמצוות היסוד, בהלכות משפחה וביחס ליהודים ולנוצרים, והם יכולים להיות נקודת מוצא לחוקרים המעוניינים בהשוואה, וממנה יהיה עליהם להרחיב ולהעמיק.

הקטעים שבחר קופלביץ לתרגם מצומצמים בהיקפם, ולכן קובץ זה הוא כלי עזר בלבד, והמעוניינים להכיר נושא מסוים לפני ולפנים יזדקקו לפנות אל האוסף המלא. ועם זאת, גם על כך ראוי המתרגם לכל שבח, שכן הוא דאג לכלול בספרו קטעים שיעוררו את סקרנותם האינטלקטואלית של הקוראים ויאתגרו את החוקרים להתמודד עם התמונה במלואה – תמונת ההלכה המוסלמית כפי שהיא מוצגת בספר משני בחשיבותו לספר הקדוש שכתב, על פי המסורת, האל בעצמו – הקוראן. ספר זה הוא פרסום חשוב ביותר לכל המבקשים להכיר את האסלאם, ונותר רק לקוות שאוסף מצוין זה יהא בבחינת סנונית המבשרת את בוא האביב, ובעקבותיו יגבר מעיין התרגומים מערבית לעברית. זהו צעד קטן, אך חשוב מאין כמוהו, לקירוב בין מוסלמים ליהודים קוראי העברית, ועל כך תבוא הברכה על המתרגם הרהוט.

שוש בן ארי